

Nikola RADUNOVIĆ*

ZNAČAJ MEDIJSKE I INFORMACIONE PISMENOSTI ZA PERCEPCIJU VJERODOSTOJNOSTI MEDIJSKIH KANALA U PROCESU IMPLEMENTACIJE EUPRAVE U CRNOJ GORI

Sažetak: Ovim radom se analizira značaj koncepta medijske i informacione pismenosti (MIL) za percepciju vjerodostojnosti medija, posebno medijskih kanala koje vlast koristi za elektronsku komunikaciju sa građanima. Crna Gora na putu pridruživanja Evropskoj uniji (EU) razvija elektronsku upravu, ali je istraživanje provedeno 2014. godine pokazalo da građani ne koriste elektronske servise u dovoljnoj mjeri. Ovim radom predstavljeni su rezultati istraživanja koje je imalo za cilj da pokaže zašto je to tako i od kakvog uticaja može biti medijska i informaciona pismenost za poboljšanje ukupnog medijskog ambijenta i elektronske komunikacije vlasti sa građanima. Istraživanje je sprovedeno kombinovanjem posmatranja kao kvalitativne metode i kvantitativne analize sadržaja. Analiza je pokazala da vlasti favorizuju njima naklonjene medije, koje skupa sa portalom *eUprave* doživljavaju kao sredstvo za sopstvenu promociju, te da su unapređenja uglavnom posljedica ispunjenja obaveza u procesu pristupanja EU. Zaključeno je da bi povećanje broja medijski i informaciono pismenih građana dugoročno moglo da dovede do unapređenja medijskog ambijenta i upotrebe elektronske komunikacije sa javnom upravom.

Ključne riječi: *medijska pismenost, vjerodostojnost medija, elektronska uprava, Crna Gora*

1. UVOD

Iako je druga polovina dvadesetog vijeka donijela niz novih koncepata kad su u pitanju komuniciranje i uloga medija, te percepcija medijskog sadržaja, čini se da se tek početkom trećeg milenijuma stvaraju preduslovi za jednu ozbiljniju analizu koja se tiče ove problematike. Naime, kao jedan od najznačaj-

* Nikola Radunović, doktorand na Fakultetu političkih nauka, Univerzitet Crne Gore, i na Institutu za medije i komunikacione nauke, Univerzitet u Beču

nih faktora koji predstavlja preduslov za pravilan pristup informacijama i medijima uopšte, i koji bi trebalo da pruži svu potrebnu podršku za pravilan odabir i tumačenje primljenih sadržaja, prepoznat je koncept razvoja medijske pismenosti. Brojni su naučni skupovi i konferencije na kojima je u fokusu upravo medijska pismenost i pitanja koja imaju za cilj da pomognu bržem i kvalitetnijem razvoju i prihvatanju ovog koncepta od strane građana, medijskih profesionalaca, sistema školstva i državne administracije. Ubrzan razvoj informacionih tehnologija uslovio je i promjenu u načinu na koji se komunicira sa javnošću, u načinu na koji javnost koristi medije, a samim tim značajno je promijenjen model pristupa informacijama. Opštom ekspanzijom interneta kao najbrže razvijajućeg medija u istoriji, brzina plasiranja i širenja informacija dosegla je neslućene dimenzije, pa je danas moguće biti informisan o najrazličitijim događajima u realnom vremenu, bez obzira na to da li je riječ o događaju iz bliskog okruženja ili sa neke udaljene tačke svijeta. Društvene mreže, čiji se broj korisnika povećava munjevitom brzinom, čine da svako, kad god mu se prohtje, može da objavi bilo koju informaciju i da se ta informacija raširi ciljnim grupama u najkraćem mogućem vremenu. Umjesto tradicionalnih medija koji su i dalje i te kako prisutni, danas se medijskim sadržajima sve više pristupa preko pametnih telefona, tabletâ i ostalih lako prenosivih uređaja. Primanje i slanje informacija u bilo kom trenu sa bilo kojeg mjesta postalo je realna mogućnost ne samo za profesionalnce, već i za obične građane. No, da li se na ovaj način dovodi u pitanje vjerodostojnost informacija? Svako može poslati u svijet bilo kakvu poruku ili informaciju, bez obaveze da se vjerodostojnost takve informacije provjeri. Zato nam uloga medija, koji bi trebalo da su filter za sve ono što može biti neistinito ili neprovjereno, izgleda veoma važna [1]. Ipak, nije rijedak slučaj da pojedini mediji na posve različit način informišu javnost o istom događaju, pa se postavlja pitanje profesionalnosti i odgovornosti za stavljanje informacije u kontekst koji objektivno nije korektan, ili nije jedini. Da li se uz pomoć medijske pismenosti može uticati na to da građani postanu svjesniji moguće zloupotrebe medija i pokušaju naći način za što je moguće objektivnije informisanje ako su mediji evidentno pod uticajem različitih centara moći, pa izvještavaju na ovaj ili onaj način? Upravo izuzetno komplikovana medijska slika u Crnoj Gori i česte optužbe na račun vlasti kako su mediji pod njihovim izrazitim uticajem, provociraju pitanje kakva je komunikacija vladajućih struktura sa građanima, i da li je moguće podizanjem nivoa medijske pismenosti uticati na kvalitet komunikacije institucija sa građanima putem internet portalâ koje vlasti razvijaju za po-

trebe podizanja povjerenja u institucije, povećanja transparentnosti i učešća građana u kreiranju politike.

2. MEDIJI I VJERODOSTOJNOST U CRNOJ GORI

Iako je medijska slika u Crnoj Gori odavno i te kako polarizovana, čini se da sukobi između različitih medija doživljavaju kulminaciju upravo posljednjih nekoliko godina. Kako odmiču pregovori Crne Gore o pristupanju Evropskoj uniji, osim što je to vidljivo kroz svakodnevne aktivnosti određenih medija, onima koji ne prate TV kanale i štampu situacija donekle može postati jasnija ako isprate izvještaje o napretku Crne Gore koje s vremena na vrijeme objavi Evropska komisija. U tim izvještajima se može lako prepoznati pritisak evropskih zvaničnika na crnogorsku vlast kojim se, između ostalog, želi uticati na poboljšanje ambijenta u kojem novinari pokušavaju da profesionalno obavljaju svoje radne zadatke. Imajući u vidu brojne nerasvijetljene slučajeve zastrašivanja novinara, prebijanja i ekstremnih fizičkih obračuna sa predstavnicima određenih medija, te učestale napade na redakcije pojedinih uglavnom opozicionih medija, koji su izloženi čestim paljenjima vozila, podmetanju eksploziva u blizini radnih prostorija i slično, jasno je da se s pravom ukazuje na skoro nemoguć ambijent za profesionalno obavljanje novinarskog poziva. Ukazuje se da vlasti moraju da u potpunosti prate preporuke *Komisije za praćenje aktivnosti nadležnih organa u vezi sa istraživanjem starih i nedavnih slučajeva prijetnji i nasilja nad novinarima* koja je osnovana u decembru 2013. godine. Iz Evropske komisije naglašavaju da stariji slučajevi napada na novinare treba što prije da se riješe kako bi se izbjeglo njihovo zastarijevanje, te da Vlada treba da nastavi da javno promovise i podržava slobodu medija, izbjegavajući svaku izjavu koja bi se mogla shvatiti kao zastrašivanje [2].

Na okruglom stolu „Mediji kao ogledalo društva i države” održanom 15. oktobra 2014. g., koji je organizovao Centar za građansko obrazovanje, predstavnik Delegacije EU u Podgorici Patrik Šmelcer (Patrick Schmelzer) rekao je: „Evropska unija pažljivo će analizirati kako Crna Gora ispunjava privremeno mjerilo za poglavlje 23, koje se odnosi na ostvarivanje uslova za slobodu medija i nultu toleranciju prema nasilju nad novinarima”, a onda je naglasio da je situacija u vezi sa slobodom medija i izražavanja u Crnoj Gori „djeli-mično alarmantna”. Mediji su prenijeli Šmelcerove riječi [3]:

„Ovogodišnji izvještaj Evropske komisije o napretku Crne Gore jasno je pokazao da je ugrožavanje slobode izražavanja i informisanja razlog za ozbiljnu zabrinutost. Pojedini mediji vode kampanju protiv kolega koje kritiku-

ju vlast i kritičara iz nevladinog sektora. Sloboda govora ne smije se shvatati kao sloboda govora mržnje.”

Na istom skupu govorili su brojni predstavnici medija i nevladinog sektora, a karakteristično je to da se niko od predstavnika Vlade nije odazvao pozivu za učešće na tom okruglom stolu, iako su bili uredno pozvani. Tako je Daliborka Uljarević ispred *Centra za građansko obrazovanje* istakla da: „Izvještavanje o nepotizmu i vezama politike i organizovanog kriminala, a naročito osvjetljavanje korupcije na visokom nivou uz zloupotrebu javnih resursa i pretvaranje javnog u lični interes, mnoge moćnike čini nervoznim”, a predsjednik *Komisije za praćenje istraga slučajeva prijatnji i nasilja nad novinarima* Nikola Marković, smatra da je sloboda medija u Crnoj Gori ograničena, uz napomenu da „postoje formalni, ali ne i stvarni uslovi za nezavisan rad medija”, i optužio je za takvo stanje direktno premijera Mila Đukanovića. I od drugih učesnika su se mogle čuti impresije o tome kako vlast vodi brutalnu politiku u pokušaju gušenja nezavisnih medija i kako se protežira samo nekoliko onih koji su pod potpunom kontrolom vlasti. Budući da ne možemo izolovano posmatrati pojave u društvu, poznato je da diskurs nije samo puki tekst, već kompleksan komunikacioni događaj koji karakteriše ciljano uključivanje socijalnog konteksta kao i proces kreiranja i prijema poruke [4].

Pored navedenog, običnim građanima je naročito tokom 2014. i 2015. g. postalo potpuno jasno da mediji otvoreno djeluju jedni protiv drugih. Naime, svakodnevno se i preko TV-a i putem štampanih medija vodi žestoka kampanja jednih medija protiv drugih, i to sa najvišeg nivoa — uglavnom su vinovnici tih događaja glavni i odgovorni urednici ili vlasnici pojedinih medija. U prilog navedenome svjedoči i nedavna tužba vlasnika *Vijesti — Dejli presa*, koji traži odštetu od 660.000 eura od *Pobjede* i *Pinka* [5].

Sve navedeno uzrokovano je potpunom polarizacijom medija na one koji podupiru vlast i na one koji su oštri kritičari vladajućih struktura. Ovakva praksa je sama po sebi neprihvatljiva i odraz je izuzetno komplikovanog ambijenta i prilika u Crnoj Gori koju posljednjih desetak godina potresaju razne krupne afere. Najveći državni zvaničnici se optužuju za učešće i odgovornost u raznim kriminalnim aferama, švercu duvana, trafikingu, ratnim zločinima, nezakonitom bogaćenju, diskriminaciji prilikom zapošljavanja i slično. Dok je u pisanju jednog medija akcenat na afirmativnim stvarima, drugi potpuno suprotno nude informacije koje bacaju sasvim drugačije svjetlo na iste događaje. Mediji često na potpuno suprotan način izvještavaju o jednom istom do-

gađaju, što naravno građane dovodi u nezgodan položaj zbog činjenice da im nije omogućeno da na jednostavan način dobiju pravu informaciju, koja nije obojena bilo kojom „navijačkom” bojom. Rezultati istraživanja koje je 2012. godine sproveo *Centar za demokratiju* (CEDEM),¹ nedvosmisleno pokazuju da su građani sasvim svjesni uticaja koji pojedini centri moći imaju na određene medije u Crnoj Gori, kao i da se sasvim dobro prepoznaje koji od medija je pod uticajem vlasti, a koji djeluje opoziciono [6].

A što je onda sa medijskom vjerodostojnošću? Da li se može vjerovati bilo kom mediju? Ako se zna (ili se vjeruje, a to je u ovom kontekstu isto) da pojedini mediji djeluju pod izrazitim uticajem vlasti, a nijesmo sigurni da im se može vjerovati (pa čak ni onima drugima), kako se onda odnositi prema modelu komunikacije koji nam Vlada i lokalne uprave nude putem elektronske komunikacije? Da li nam je medijsko obrazovanje jedina nada za pravilan pristup fenomenu elektronske uprave i razumijevanju poruka koje nam vlasti šalju putem svojih portala?

3. MEDIJSKA I INFORMACIJSKA PISMENOST KAO ODBRAMBENI MEHANIZAM

Još sedamdesetih godina dvadesetog vijeka, kao posljedica različitih studija, pojavio se koncept medijske i informacijske pismenosti (MIL), ali je posljednjih godina značajan doprinos razvoju ovog koncepta dao UNESCO. Budući da se ovaj koncept u razvoju susrijetao sa brojnim poteškoćama zbog preplitanja okvira kao što su pojedinačno medijska pismenost, digitalna pismenost, informacijska pismenost i neke druge, nije bilo lako doći do jednog čvrstog okvira kao cjeline. Ipak, UNESCO je 2011. godine uspio da ponudi koncept koji bi mogao da posluži kao osnova za obuku nastavnika, čija bi uloga bila da budu spremni da prenesu na učenike setove znanja i vještina u cilju pravilnog pronalaženja informacija, mogućnosti da kritički sagledaju dostupne sadržaje i medije uopšte, a sve to koristeći različite tehnike i tehnologije [7]. Dakle, u osnovi ovog koncepta osim medijske pismenosti, koja ima za cilj da prije svega omogući konzumentu informacijâ da kritički sagleda sadržaj i bude svjestan potencijalno negativnih djelovanja medija, vrlo važan segment predstavljaju informacijska i digitalna pismenost. Informacijska pismenost se doživljava kao sposobnost da se pravilno prepozna, identifikuje i

¹ Istraživanje je imalo za cilj da se utvrde stavovi građana o slobodi medija u Crnoj Gori.

locira informacija [8], a digitalna pismenost je u osnovi sposobnost da se koriste različiti digitalni alati i tehnološke platforme kako bi se pronašla informacija, kako bi joj se pristupilo i kako bi se ista mogla kreirati, odnosno mogućnost upotrebe različitih digitalnih formata informacije korišćenjem različitih digitalnih resursa [9]. Neki autori [10] podvlače da je koncept medijsko-informacijske pismenosti neodvojiv od razumijevanja i upotrebe informaciono-komunikacione tehnologije (ICT). Istovremeno sa idejom da se, kad je ova vrsta pismenosti u pitanju, od starta školovanja mora izučavati ICT, kao vrlo važan momenat se naglašava ideja o etičkom načelu upotrebe informacija. Sve više se govori i o potrebi da se ljudi opismenjavajući se medijski opreme alatima, kako bi bili u stanju da izbjegnu često neprofesionalne kontekste u koje novinari i agencije smještaju vijesti i informacije, a sve to u cilju jačanja demokratije [11, 12]. Buckingham [13] takođe kao nezaobilazan dio medijskog opismenjavanja preporučuje napredniju upotrebu ICT-a u cilju bezbjednijeg i kvalitetnijeg informisanja. U krajnjoj liniji, došlo se i do toga da se opismenjavanje u ovom smislu tumači kao jedan od odbrambenih mehanizama protiv različitih konteksta u koje se smještaju informacije [14]. Zbog ovako različitih razloga i tumačenja pojma medijsko-informacijske pismenosti, u posljednje vrijeme se sve više govori i o konceptu „višestruke pismenosti” ili „nove pismenosti” [15]. UNESCO je zbog svega navedenog napravio listu vještina i kompetencija, koja bi trebala da obuhvati većinu najvažnijih znanja koja treba razvijati različitim obukama i treninzima [16], kako bi građani bili u stanju da idu u korak sa brzim i nepredvidim promjenama koje donosi svakodnevnica.

4. CILJ I METOD ISTRAŽIVANJA

Livingstone i Millwood Hargrave [17] ističu kako istraživanja treba usmjeriti na prepoznavanje niza faktora koji direktno ili posredno međudjelovanjem utiču na objašnjavanje određenih društvenih pojava. Takvim pristupom se mogu pratiti promjene u društvenim normama i običajima tokom vremena. Za sagledavanje pojave u prostorno-vremenskom kontekstu, zbog ispreplijetanosti sa srodnim pojavama i onima koje se dešavaju istovremeno s njom, te zbog uslovljenosti od drugih pojava koje joj prethode ili slijede poslije nje, kao adekvatan metod izabrano je posmatranje kao holistički pristup i kvalitativni metod istraživanja. Kako predlažu Strauss i Corbin [18], cilj rada je prikazati kako se neka pojava kreće kroz kontekst, a ne generalizovati pojavu. Branković [19] smatra da je ovaj metod nezamjenjiv kad su u pitanju

proces, ponašanja, događaji koji se mogu odvijati i pratiti jedino u autentičnim uslovima, kao na primjer veliki politički događaji, proces rada u različitim uslovima, reagovanje na neke događaje itd.

Stoga, pored posmatranja aktivnosti lokalnih uprava i državnih organa na polju unapređenja elektronske komunikacije sa građanima, cilj istraživanja je bio da se na osnovu kvalitativne analize medijskih tekstova koji su se bavili problemima medija u posljednje dvije godine, analize događaja na putu crnogorskog pristupanja Evropskoj uniji, te prikupljenih kvantitativnih podataka o broju učenika koji pohađaju predmet medijska pismenost posljednjih nekoliko godina, zajedno sa nalazima istraživanja o slobodi medija u Crnoj Gori i uvidom u socioekonomski ambijent, bolje razumije kontekst i potencijalna uloga medijske pismenosti u procesu unapređenja komunikacije organa uprave i građana.

Posmatrati se generalno može neki događaj, proces ili društvena pojava. Procesi su po pravilu dugotrajni i nijesu tako jednostavni kao događaji, a mogu sadržati u sebi mnoštvo različitih događaja. Branković [19] navodi da se logika, tok i mogući ishodi procesa ne mogu lako predvidjeti, pa se prema tome ne mogu ni posmatračke aktivnosti detaljno planirati i modelirati kao u slučaju događaja. Posmatranje nam omogućava da vidimo što se dešava iza zavjese, to jest, pristup bekstejdžu kulture [20].

Tokom dvije godine prikupljanja podataka korišćen je dnevnik u kom je istraživač upisivao svoje opservacije i utiske, a analizom zapisa u kombinaciji sa ostalim informacijama, te sintezom mnoštva pojedinačnih činjenica i bilježaka, nastao je dio zaključaka predstavljen ovim radom. Jedan od najozbiljnijih prigovora posmatranju i rezultatima ovog rada je što opažanje i opis pojave u velikoj mjeri zavise od istraživača. Ipak, Angrosino i Mays de Perez [21] smatraju da se uvjerljivim i dovoljno validnim mogu smatrati zaključci o čijem značenju su istraživač i recimo osoba koja je predmet posmatranja postigli saglasnost.² Kod kvalitativnog istraživanja važna je individualna interpretacija, ali ograničenje ovog istraživanja, u kome postoji samo jedan analitičar od čijih karakteristika zavisi interpretacija rezultata, za dio naučnika koji se bave utemeljenom teorijom znači upravo dodatnu vrijednost [22].

² Tokom prikupljanja podataka o broju učenika koji pohađaju predmet medijska pismenost, istraživaču je saopšteno iz nadležnog Ministarstva prosvjete da je malo interesovanje za taj predmet, pa da moguće treba razmisliti o ukidanju istog. Takođe, istraživač je u kontaktu sa funkcionerima lokalne uprave shvatio da se suštinski ulaže u ICT rješenja samo uz pomoć inostranih fondova.

5. RAZVOJ ELEKTRONSKOG KOMUNICIRANJA VLASTI SA GRAĐANIMA

Otkako je početkom XXI vijeka internet doživio ekspanziju i faktički postao najbrže razvijajući medij u istoriji, postalo je jasno da mogućnosti koje pruža ova platforma za komuniciranje i razmjenu podataka moraju da se iskoriste za olakšavanje svakodnevnih potreba ljudi. Najprije su velike korporacije, a odmah za njima i ostali preduzetnici, shvatili da osim dobrog marketinga, internet može da se koristi za prodaju i dobru zaradu. Ljudima je postalo jasno na koji način iz kućne udobnosti mogu da uštede značajno vrijeme i novac kupujući u virtuelnim prodavnicama bez obilazaka pretrpanih radnji i čekanja u redovima. Državna administracija nije smjela zatvarati oči pred naglim razvojem tehnologije i elektronskih servisa, pa je osim ulaganja u infrastrukturu, omogućila građanima da novu tehnologiju koriste za komunikaciju sa državnom i lokalnim upravama. Na ovaj način, korišćenjem savremenih tehnologija, građani postaju relaksiraniji i komfornije obavljaju komunikaciju sa administracijom [23]. Tako je danas moguće elektronski podnijeti poresku prijavu, uložiti žalbu na rješenje organa uprave, potpisati peticiju, izvršiti uvid u birački spisak i dobiti na taj način određene elektronske potvrde, uvjerenja, dozvole i slično [24].

Iako su neke od razvijenijih zemalja već odmakle u upotrebi elektronskih usluga koje nude svojim građanima, crnogorska državna administracija tek stidljivo ulazi u svijet korišćenja moderne tehnologije za komunikaciju sa građanima. Lokalne samouprave i državni organi u najvećem broju slučajeva imaju prisustvo na internetu preko zvaničnih veb-sajtova i donekle se služe društvenim mrežama. Za sada je najveći pomak koji se tiče korišćenja elektronske komunikacije napravljen u smislu korišćenja elektronske pošte (*e-mail*) putem koje građani mogu postavljati nadležnima određena pitanja, na koja često, nažalost, ne dobijaju odgovore, kako to pokazuje i praksa u regionu [25].

Vlada Crne Gore je 2011. godine pokrenula sajt *eUprava* (www.euprava.me), putem kojega se nude neke od usluga dostupnih u razvijenim demokratijama. Ipak, pojedine usluge ne funkcionišu do kraja elektronski, već je za neke neophodno i dalje odlaziti u poštu radi plaćanja, a onda kao i ranije donositi potvrde o plaćanju u prostorije nadležnog organa uprave. Jedan od uslova za upotrebu ovih servisa je posjedovanje elektronskog sertifikata čija ci-

jena prelazi 100 €,³ što se u ovom momentu čini premnogo za osiromašene i prezadužene građane.

I pored napora (koji se prezentuju javnosti) na unapređenju elektronske komunikacije građana sa administracijom, čini se da još uvijek nijesu stvorene pretpostavke za značajnije učešće u ovakvom modelu komunikacije građana sa jedne, niti organa uprave sa druge strane. Građani jednostavno još uvijek nijesu dovoljno informatički, niti medijski pismeni, pa im veliki problem predstavlja i čak malo komplikovanija procedura krstarenja po nedovoljno jednostavnom sajtu *eUprave*, uslovljena obaveznom prijavom, potvrđivanjem, pribavljanjem digitalnog sertifikata, učenjem korišćenja digitalnog potpisa i slično.⁴

Nekoliko posljednjih godina pojedine lokalne uprave rade na razvoju elektronskih servisa koji bi trebalo da omoguće građanima bržu i lakšu komunikaciju sa administracijom [26]. Cilj je, navodno, pokušaj prevazilaženja pojedinih problema koji opterećuju i građane i administraciju [27]. Iako je razvoj ovog vida komunikacije praćen brojnim teškoćama, problemi koji se pojavljuju u procesu implementacije elektronske uprave možda i nijesu neizbježni [28], ali oni se ipak ne rješavaju na zadovoljavajući način. Među prvima na evropskom kontinentu koji su shvatili prednosti elektronske komunikacije države i građana su Holandija, Island, Estonija i zemlje Skandinavije koje prednjače u korišćenju elektronskih usluga. Podaci s kraja 2014. godine govore da preko 70% Danaca koristi ove usluge. Suština elektronske uprave je da smanji birokratiju, ali i da smanji troškove vlade racionalnijim trošenjem novca poreskih obveznika [29]. Constantin Van Oranje iz *Evropske komisije za digitalnu agendu* kaže: „U procesu priključivanja mi gledamo napredak u elektronskoj upravi i primeni informacionih tehnologija... Zato smatramo da zemlje koje investiraju u ove oblasti imaju bolje ocene u procesu pristupanja.” [30]. Pa kakva je konačno situacija u Crnoj Gori?

Vlada Crne Gore posljednjih godina pokazuje želju da crnogorsku administraciju učini boljom i efikasnijom. Ovakav zaključak se nameće svakom

³ Cijena digitalnog sertifikata koji je preduslov za korišćenje najvećeg broja usluga može se vidjeti na sajtu Pošte Crne Gore u dokumentu *Cjenovnik za izdavanje i obnovu kvalifikovanog digitalnog sertifikata*, s. d., pregledano 02. 02. 2013, <http://www.postacg-ca.me/main.php?idstr=557>.

⁴ Podaci dobijeni od Ministarstva za informaciono društvo govore da je najveći broj korišćenja sajta *eUprave* zabilježen kod obavezne prijave za obavljanje pripravničkog staža visokoškolaca, a da drugi servisi nijesu baš zaživjeli.

prosječno politički informisanom građaninu, naročito ako se ima u vidu činjenica da postoji zasebno Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije. Ministarstvo radi na promociji korišćenja informacionih tehnologija i, s vremena na vrijeme, organizuje okrugle stolove, panel-diskusije i seminare koji se bave ovom problematikom. Uz finansijsku i ekspertsku podršku članica Evropske unije, radi se na primijeni pravila i mjera koje pomažu boljoj organizaciji i snažnijoj edukaciji kadrova kako bi građani na najbolji način iskoristili *onlajn* usluge Vlade, u skladu sa EU i međunarodnim standardima. Međutim, ponekad se stiče utisak da vlasti ne napreduju zadovoljavajućom brzinom u razvoju elektronske uprave i da su pomaci uslovljeni uglavnom očekivanjem evropskih zvaničnika. Takođe, postavlja se pitanje da li se u timovima koji su određeni da iznesu ove projekte nalaze zaista stručnjaci, ili je riječ o ljudima koji zadovoljavaju prije svega partijske kriterijume, dok se struka stavlja u drugi plan. U svega nekoliko lokalnih uprava može da se konstatuje određeni pomak u korišćenju savremene tehnologije za pružanje usluga građanima. U tom smislu prednjače opštine Tivat, Bar, Podgorica te Cetinje, Budva, Herceg Novi, koje su kroz uspostavljanje elektronskih građanskih biroa građane konačno oslobodile lutanja po različitim opštinskim kancelarijama. Takođe slični biroi postoje u Bijelom Polju i Kotoru, ali je nešto manji opseg elektronskih usluga koje se nude građanima. Ostale opštine funkcionišu uglavnom po starom, manje centralizovanom sistemu rada. Tivat nudi građanima da putem veb-portala prate status svojih zahtjeva, ali tu uslugu nudi samo za jednu oblast djelovanja. Bar je razvio poseban oblik *eOpštine* za koju je i nagrađen od *Zajednice opština* kao „najbolja praksa”. Cetinje je razvilo novi specijalizovani softver za jedinstven rad organa uprave koji bi trebao da u bliskoj budućnosti integriše mogućnost primjene najsavremenijeg načina e-uprave. Naravno, finansijska situacija u državi pa i na nivou lokalnih uprava, sa izuzetkom Tivta koji je doživio procvat u posljednjih nekoliko godina zbog značajnih ulaganja svjetski poznatih preduzetnika, ne ide nimalo u prilog bilo kakvom razvoju. Stoga su uglavnom strane institucije kao što su USAID, UNDP, CHF, ili evropski IPA fondovi, najzaslužniji za razvoj raznih servisa pa i elektronske uprave.⁵

No, ključno pitanje je što i kad se *eUprava* značajnije razvije? Na koji će način građani moći da učestvuju u kreiranju politike i ostvarivanju svojih prava,

⁵ Gotovo svi navedeni projekti po opštinama su finansirani sredstvima donatora i iz inostranih fondova.

ako se zna da vlast još uvijek internet doživljava kao sredstvo za jednosmjernu komunikaciju i kao još jedan u nizu medija nad kojim ima kontrolu kad je u pitanju prezentovanje sopstvene djelatnosti? Ako se tradicionalni mediji, kao što već postoji percepcija javnosti, kontrolišu u cilju održavanja na vlasti,⁶ da li je realno očekivati da će vlast dopustiti da se javnost do te mjere umiješa u unapređenje transparentnosti i vladavine prava, i da li je jedan od modela kojim je to moguće postići zapravo intenzivniji razvoj medijske pismenosti?

6. OBRAZOVNI SISTEM I MEDIJSKA PISMENOST

Tradicionalni sistem obrazovanja se uglavnom bazirao na učenju činjenica, ali takav sistem kod najnaprednijih zemalja zamjenila je nova paradigma jer su danas uglavnom svi podaci dostupni u trenu putem interneta. Novi cilj postao je naučiti učenike kako da pronađu ono što im je potrebno u određenom trenutku, pritom razvijajući vještinu promišljanja, kako bi mogli analizirati i procijeniti da li je informacija koju su pronašli korisna. Dakle, savremene škole bi trebalo da imaju za cilj da nauče učenike kako da istražuju, ispituju, eksperimentišu i otkrivaju. Učenje se očigledno mora razlikovati od pukog pretrpavanja informacijama. Za takozvane obične ljude može se reći da predstavljaju samo pasivne mete koje pogađa određeni tekst ili govor, sa ciljem da im neki autoritet kaže u što da vjeruju, a u što ne [31]. U tom smislu definisan je i pojam medijske pismenosti kao sposobnost pristupa, analize, vrednovanja i odašiljanja poruka posredstvom medija.⁷ Ona treba da nam omogući da shvatimo ko i za čiji interes plasira pojedine informacije i kako da pronađemo alternativu. Pojedine razvijene zemlje svijeta već neko vrijeme ozbiljno rade na programima povećanja medijske pismenosti. U središtu tih programa su kritičke i kreativne vještine, koje imaju za cilj sticanje znanja o tome kako stalno postavljati pitanja i identifikovati zablude koje nam mediji nude.

Obrazovni sistemi širom svijeta uglavnom nude medijsku pismenost đacima tek u srednjim školama, pa je i Crna Gora 2009. godine u obrazovni sistem uvela mogućnost pohađanja ovog predmeta za učenike drugih i trećih

⁶ Crna Gora je jedina od država članica bivše Jugoslavije u kojoj se nije dogodila promjena vlasti od izlaska iz jednopartijskog sistema krajem osamdesetih godina dvadesetog vijeka.

⁷ Studiju „Current trends and approaches to media literacy in Europe” [33], sa detaljnim uvidom u pojmove i stanje koje se tiče medijske pismenosti, objavila je Evropska komisija 2007. godine.

razreda srednjih škola, ali kao izborni predmet.⁸ Prikupljeni podaci o načinu i obimu izučavanja predmeta medijska pismenost u Crnoj Gori govore da je od ukupnog broja gimnazijalaca te početne 2009. godine njih 414 ili 4,3% izabralo da izučava ovaj predmet. Već iduće 2010. godine broj đaka koji je birao ovaj predmet je više nego prepolovljen pa je predmet izučavalo svega njih 189 ili 2% od ukupnog broja. Naredne dvije školske godine, dakle 2011/12. i 2012/13, broj zainteresovanih učenika za ovaj predmet je bio 234 i 269, odnosno procentualno 2,2% i 2,5%, respektivno. Podaci za školsku godinu 2013/14. pokazuju da je u drugom razredu gimnazijâ od ukupno 2.498, medijsku pismenost izučavalo 197 učenika, odnosno 7,9%, a u trećim razredima od ukupno 2.506 učenika, samo je njih 26 odabralo da izučava medijsku pismenost, što čini oko 1%. U ukupnom procentu tek oko 2,2% gimnazijalaca je izabralo ovaj predmet, što ga po interesovanju svrstava na jako nisku 28. poziciju od ukupno 38 mogućih izbornih predmeta. Sve ovo ukazuje da, očigledno, crnogorski gimnazijalci ne smatraju naročito privlačnim i potrebnim medijsko opismenjavanje.⁹ Sve navedeno ukazuje da kompleksan sociopolitički ambijent još uvijek ne izaziva potrebu niti obrazovnog sistema, niti građanstva da se značajnije pozabavi fenomenom medijske pismenosti, kao i to da crnogorsko društvo još uvijek nije postalo svjesno uloge medijske pismenosti u unapređenju demokratije i kritičkog promišljanja i komuniciranja.

ZAKLJUČAK

Imajući u vidu prezentovane podatke o procentu učenika koji svake godine izučavaju predmet medijska pismenost, te stanje u kojem se nalaze mediji u Crnoj Gori, skupa sa ambijentom u kojem se posljednje dvije i po decenije ne dešavaju značajnije promjene na polju demokratije i vladavine prava, može se zaključiti da obrazovanje kao takvo neće imati posebnu ulogu kad je u pitanju percepcija medija i poruka koje se komuniciraju. Vjerodostojnost medija je i te kako dovedena u pitanje, posebno ako se ima u vidu da su crno-

⁸ Predmet je dostupan samo u gimnazijama, ne i u ostalim srednjim školama. Statistički podaci i informacije iznijete u ovom radu dobijeni su prikupljanjem podataka od strane autora u komunikaciji sa Ministarstvom prosvjete i nauke Crne Gore i Zavodom za školstvo.

⁹ Predmet je zastupljen sa 2 časa sedmično, a podatak da Zavod za školstvo kao i Ministarstvo prosvjete i nauke u momentu pisanju ovog rada ne raspolažu preciznim podacima u kojima školama i u kom procentu se predmet sluša, kao ni informacijom o broju đaka koji se za 2014/15. godinu prijavio da izučava medijsku pismenost — ide u prilog tezi da ni institucije ne pokazuju pretjerano interesovanje za medijsku pismenost.

gorski mediji neskriveno podijeljeni na one koji podupiru vlast i one koji su njeni kritičari. Čini se kao da više nije bitno kako pojedini mediji izvještavaju, već se izuzetno polarizovano crnogorsko društvo ponaša tako da u većini slučajeva ljudi informacije dobijaju iz medija koji su bliski njihovom političkom opredjeljenju. Rezultati nedavno sprovedenog istraživanja, koje je imalo za cilj da ispita u kojoj mjeri su građani Crne Gore spremni da se informišu iz više „različitih” medija, odnosno medija pod različitim uticajem, pokazalo je da je zapravo tek jedna četvrtina ispitanika bila raspoložena da dobije informacije, uslovno rečeno, i od jednih i od drugih [32]. Ovakvo stanje ide u prilog tezi da preduvjerjenja, kulturno nasljeđe i porodična tradicija i te kako predstavljaju veliku barijeru građanima u pokušaju da budu objektivno informisani. Uvriježena mišljenja, unaprijed etiketirani mediji i podilaženje sopstvenim željama u velikoj mjeri sprečavaju dobar dio populacije da stvari pokušaju da sagledaju i iz nekog drugačijeg ugla. Sve ukazuje da su u Crnoj Gori na sceni već duži niz decenija duboke podjele u odnosu na sva važnija pitanja, bilo da je riječ o jeziku, porijeklu, planovima za budućnost. Očigledno je neophodno raditi na razbijanju stereotipa i predrasuda, te pokušati da se medijskim opismenjavanjem utiče na svijest o potrebi razumijevanja medija i poruka koje oni šalju kroz analitički pristup i mogućnost razlikovanja informacije od poluinformacije ili dezinformacije. Ipak, budući da je očigledno da je crnogorsko društvo izrazito podijeljeno po nacionalnom, kulturnom, vjerskom, državnom, porodičnom i svakom drugom osnovu, postavlja se pitanje da li bi obrazovni sistem mogao da utiče na to da pojedinci u većem procentu postanu medijski pismeniji, te da se na taj način utiče posredno i na vlasnike medija da podignu profesionalnost u načinu izvještavanja. Istovremeno, budući da vlast ima izuzetan uticaj na pojedine medije, logično je pretpostaviti da bi se komunikacija između vlasti i građana morala mijenjati nabolje, i da bi tada i sistem elektronske uprave, koji je u potpunosti pod neskrivenom kontrolom vlasti, počeo da liči na komunikaciju kakva danas postoji u pojedinim razvijenim demokratijama.

Situacija u kojoj imamo medijski obrazovanog građanina, koji bez predrasuda kritički promišlja o informacijama koje do njega dopiru iz različitih izvora, trebalo bi da dovede do toga da se sa više stila i manje namjernih kamufliranja izvještava o događaju bilo koje težine. Ovo bi naročito imalo smisla kad je u pitanju odnos sa državnom administracijom, jer bi to značilo da je konačno došlo vrijeme da administracija bez posebne opstrukcije ukaže na sve svoje slabosti i eventualne pogreške, ne strepeći tada od „kazne”, već oče-

kujući pomoć od građanstva da zbog opšte dobrobiti zajedno rade na unapređenju pojedinih servisa i procedura.

Kad se zna da je školski i obrazovni sistem u prilično nezavidnoj situaciji, i da se svakodnevno vode značajne polemike o kvalitetu programâ kojima su ispunjeni udžbenici, nameće se zaključak da ovaj posao nije nimalo lak i da će proći još mnogo vremena dok se prvi značajniji pomaci ne naprave kad je medijsko opismenjavanje u pitanju. Da situacija bude još komplikovanija, pomažu i podijeljeni nastavnici, pa i univerzitetski profesori često sa istih organizacionih jedinica, kao i akademici dviju akademija¹⁰ koji se međusobno optužuju i pokušavaju diskreditovati. Školstvo je u ozbiljnoj krizi, a posljednjih godina se čuju u javnosti brojne optužbe o tome kako se vlast na nedopustiv način miješa u autonomiju Univerziteta Crne Gore i obrazovnog sistema u cjelini, pokušavajući da totalno preuzme kontrolu nad svime.¹¹

Iako trenutna situacija sugeriše da se neće u bliskoj budućnosti moći ostvariti značajan pomak u medijskoj pismenosti i uticaju te vrste obrazovanja na svakodnevnicu i na generalno popravljavanje stanja u medijskom prostoru u Crnoj Gori, pa samim tim ni na razvoj elektronske uprave, bilo bi važno napraviti dodatne napore u cilju iznalaženja posebnosti i specifičnosti koje bi pomogle da se obrazovanje uopšte, pa tako i medijska pismenost, učine prijemčivim za učenike najrazličitijeg porijekla i uvjerenja. Podatak da se skoro svake školske godine tek nešto iznad 2% učenika odluči da kao izborni predmet izabere medijsku pismenost nije ohrabrujući i ne uliva nadu da će taj predmet imati nekog efekta na razvoj komunikacije sa državnim organi-

¹⁰ Crnogorska akademija nauka i umjetnosti i Dukljanska akademija nauka i umjetnosti već duži niz godina optužuju jedna drugu po brojnim osnovama, a naročito se prvi optužuju da troše ogroman novac iz budžeta bez značajnijih rezultata, koji bi donijeli nešto korisno Crnoj Gori.

¹¹ Premijer Milo Đukanović se optužuje da je kao suvlasnik jednog od privatnih univerziteta u Crnoj Gori, zajedno sa svojom partijom i brojnim ministrima koji su profesori na „njegovom” univerzitetu, uspio da preusmjeri novac iz budžeta za finansiranje privatnih projekata na privatnim visokoškolskim ustanovama. Takođe, skorašnje postavljenje rediteljke Radmile Vojvodić za rektora Univerziteta Crne Gore često se u medijima tumači kao pokušaj Đukanovića da totalno preuzme kontrolu nad državnim Univerzitetom, i da isti uruši zbog, kako to kritičari kažu, činjenice da je Vojvodićka prvi rektor u istoriji koji nema doktorat, pa ni magistraturu, ali je bliska Đukanoviću. Da je obrazovni sistem potpuno nevažan političarima, pojedini potkrepljuju činjenicom da je doskorašnji ministar prosvjete Slavoljub Stijepović u oktobru 2014. godine izabran za gradonačelnika Podgorice, što se i u partiji i u javnosti smatra unapređenjem!

ma, niti na proces implementacije elektronske uprave u Crnoj Gori. Jedino medijski pismen građanin može dati doprinos da se elektronska uprava uredi na pravi način u jednom tranzicionom društvu. Stoga, pošto je evidentno da su crnogorski mediji, obrazovanje i društvo u cjelini u velikoj krizi, uzimajući sve u obzir, čini se da ipak obrazovanje ostaje najveća nada da se situacija u budućnosti može mijenjati nabolje.

LITERATURA

- [1] Center for Democracy and Governance: The role of media in democracy: a strategic approach — Bureau for Global Programs, Field Support, and Research U. S. Agency for International Development, Washington, D. C., unos na: <http://www.ifes.org/~media/Files/Publications/Money%20and%20Politics/Research%20and%20Publications/Reports%20and%20Papers/English/pnace630.pdf>, 1999 (07. 07. 2013).
- [2] Evropska unija — Delegacija Evropske unije u Crnoj Gori: Ključni nalazi Izvještaja o napretku Crne Gore za 2014. godinu, unos na: <http://www.delmnec.europa.eu/code/navigate.php?Id=2720>, 2014, (16. 10. 2014).
- [3] Dan on-line: Đukanović ugrožava medijske slobode, unos na: <http://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Politika&clanak=457287&datum=2014-10-16&naslov=%D0ukanovi%E6%20ugro%BEava%20medijske%20slobode> (17. 10. 2014).
- [4] Sheyholislami, Jaffer: Critical Discourse Analysis, unos na: <http://httpserver.carleton.ca/~jsheyhol/articles/what%20is%20CDA.pdf>, 2001, (01. 10. 2013).
- [5] RTCG: Vijesti tužile Pink i Pobjedu, unos na: <http://www.rtcg.me/vijesti/drustvo/69213/vijesti-tuzile-pink-i-pobjedu.html> (17. 10. 2014).
- [6] Bešić, Miloš: *Mediji, medijske slobode i demokratija u Crnoj Gori*. Podgorica: CEDEM, 2012.
- [7] Wilson, Carolyn, Grizzle, Alton, Tuazon, Ramon, Akyempong, Kwame i Cheung, Chi Kim: *Media and Information Literacy. Curriculum for teachers*. Paris: UNESCO, 2011.
- [8] Pérez-Tornero, José Manuel: *Promoting digital literacy*. Barcelona: Universidad Autónoma de Barcelona, 2004.
- [9] Pérez-Tornero, José Manuel, Paredes, Oralia, Baena, Glòria, Giraldo, Santiago, Tejedor, Santiago i Fernández, Nùria: Trends and models of media literacy in Europe: between digital competence and critical understanding. *Revista Anàlisi* (40): 85–100, 2010.
- [10] Wilson, Carolyn: *Media and Information Literacy: Pedagogy and Possibilities*. *Comunicar* (39) v XX: 15–24, 2012.
- [11] Carlsson, Ulla, Tayie, Samy, Jacquinet-Delaunay, Genevičve i Pérez-Tornero, José Manuel: *Empowerment through Media Educatio: An Intercultural Dialogue*. Göteborg: International Clearinghouse on Children, Youth and Media — Nordicom — Göteborg University, 2008.

- [12] Culver, Sherri H. i Jacobson, Thomas: Media Literacy and Its Use as a Method to Encourage Civic Engagement. *Comunicar* (39) v XX: 73–80, 2012.
- [13] Buckingham, David: *Media Education: literacy, learning and Contemporary Culture*. Cambridge: Polity press, 2010.
- [14] Del Moral, M. Esther i Villalustre, Lourdes: Media literacy, participation and accountability for the media of generation of silence. *Comunicar* (40) v XX: 173–181, 2013.
- [15] Area, Manuel i Pessoa, Teresa: From the Solid to the Liquid: New Literacies for the Cultural Changes of Web 2.0. *Comunicar* (38) v XIX: 13–20, 2012.
- [16] Catts, Ralph i Lau, Jesus (ur.): *Towards Information Literacy Indicators*. Paris: UNESCO, unos na: <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001587/158723e.pdf>, 2008, (09. 10. 2014).
- [17] Livingstone, Sonia i Millwood Hargrave, Andrea: Harmful to Children? Drawing Conclusions from Empirical Research on Media Effects; u Carlsson, Ula (ur.) (2006) *Regulation, Awareness, Empowerment: Young People and Harmful Media Content in the Digital Age*. Goteborg: Nordicom, 21–48, 1997.
- [18] Strauss, Anselm i Corbin, Juliet: *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (2 nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage, 1998.
- [19] Branković, Srbobran: *Uvod u metodologiju — Kvalitativni metodi istraživanja društvenih pojava*. Beograd: Megatrend univerzitet primenjenih nauka, 2007.
- [20] De Munck, Victor C. i Sobo, Elisa J. (ur.): *Using methods in the field: a practical introduction and casebook*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press, 1998.
- [21] Angrosino, Michael V. i Mays de Perez, Kimberly A.: Rethinking observation: From method to context, u Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. (ur.): *Handbook of Qualitative Research*, Thousand Oaks. CA: Sage, 2000.
- [22] Charmaz, Kathy: Grounded Theory: Objectivist and Constructivist Methods, u Denzin, Norman K., Lincoln, Yvonna S. (ur.): *Strategies of Qualitative Inquiry*. London / New Delhi, SAGE Publications, Thousand Oaks, 1998, pogl. 19, 509–535.
- [23] Irani, Zakir, Love, Peter. E. D. i Jones, Stephen: Learning lessons from evaluating eGovernment: Reflective case experiences that support transformational government. *The Journal of strategic information systems*, 2008, 17 (2): 155–164.
- [24] D’Agostino, Maria, Schwester, Richard, Carrizales, Tony i Melitski, James: A study of e-government and e-governance: an empirical examination of municipal websites. *Public administration quarterly*, Spring, 2011, 35 (1): 3–25.
- [25] Martinović, Drago: *Komuniciranje lokalne samouprave sa javnošću*. Sarajevo: Media plan institut, 2012.
- [26] Radunović, Nikola: „Politička volja kao potencijalna kočnica upotrebi elektronske uprave u Crnoj Gori”, *Uloga medija u normalizaciji odnosa na Zapadnom Balkanu* (ur. Dubravka Valić Nedeljković, Nikola Knežević, Dinko Gruhonjić). Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za medijske studije: Centar za istraživanje religije, politike i društva, ISBN: 978–86–6065–317–0, 2015, 67–80.
- [27] Kamal, Muhammad Mustafa i Alsudairi, Mohamed: Investigating the importance of factors influencing integration technologies adoption in local government authorities. *Transforming Government: People, Process and Policy*, 2009, 3(3): 302–331.

- [28] Radivojević, Mladen: „e-Uprava → PUT DO ZADOVOLJNOG KORISNIKA”, *Moderne uprava*. Banja Luka: Agencija za državnu upravu Republike Srpske, 2009.
- [29] Pieterse, Willem, Ebbers, Wolfgang i van Dijk, Jan: *The Opportunities and Barriers of User Profiling in the Public Sector*. Copenhagen: Proceedings of EGOV 2005, 2005.
- [30] Mladenović, Dušan: „Brisel: Razvijajte elektronsku upravu!”, unos na: <http://www.smedia.rs/m/spress/vest/641/Konstantin-Van-Oranje-Evropska-komisije-Informacione-tehnologije-Brisel-Razvijajte-elektronsku-upravu.html>, 2011 (08. 02. 2013).
- [31] Van Dijk, Teun A.: *Critical Discourse Analysis*, unos na: <http://www.discourses.org/OldArticles/Critical%20discourse%20analysis.pdf>, 1998 (09. 10. 2013).
- [32] Radunović, Nikola: „Media literacy and divisions in Montenegro” — Zagreb: *Medijska istraživanja / Media research*, ISSN 1330–6928, 2014, 20 (2), 271–292.
- [33] Commission by the Universidad Autonoma de Barcelona: *Study on the Current Trends and Approches to Media Literacy in Europe*. Evropska komisija, unos na: <http://ec.europa.eu/culture/media/media-content/media-literacy/studies/europe.pdf>, 2007, (09. 09. 2013).

Nikola RADUNOVIĆ

IMPORTANCE OF MEDIA AND INFORMATION LITERACY FOR
PERCEPTION OF CREDIBILITY OF MEDIA CHANNELS THROUGHOUT
THE IMPLEMENTATION OF E-GOVERNMENT IN MONTENEGRO

Summary

This paper analyzes the significance of the concept of Media and Information literacy (MIL) for the perception of the credibility of the media, especially when it comes to media channels, which government uses for electronic communication with the citizens. Montenegro on its way to joining the European Union (EU) is developing e-Government, but the survey conducted in 2014 showed that people do not use electronic services sufficiently. This paper presents the result of the research that was intended to show the reason why the situation is such and what kind of impact could have Media and Information literacy on improvement of the overall media environment, as well as on electronic communication in relation to the public authorities. The survey was conducted by combining observations as qualitative method and content analysis as quantitative method. The analysis showed that the authorities favor their friendly media, which together with [www. eUprava. me](http://www.eUprava.me) portal are seen as the means of self-promotion, while the improvement is mainly due to the fulfillment of obligations towards the EU. It was concluded that the increase in the number of Media and Information literate citizens, in the long run, could lead to improvement of the media environment, as well as the usage of electronic communication with the public administration.

Key words: media literacy, media credibility, electronic government, Montenegro